

УДК 130.122:37.013

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.4>

ФІЛОСОФІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Ірина Карпань

*КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради,
Навчально-науковий інститут педагогіки,
кафедра соціально-гуманітарної освіти
вул. Антоновича, 70, 49006, м. Дніпро, Україна*

У роботі на основі міждисциплінарного підходу з використанням системного аналізу здійснено дослідження ролі філософії сталого розвитку в комплексних трансформаціях освітньої сфери сучасного суспільства. Показано, що освіта виступає основним механізмом формування суспільного інтелекту як основи управління в «суспільстві знання». Реалізація цієї функції вимагає перебудови освіти на засадах імперативів, що випливають із концепту сталого розвитку – ноосферної свідомості, екологічного виховання, соціоприродної системи цінностей тощо. В основі методології такої трансформації лежать принципи синергетики, які активно освоюються філософією освіти. Побудована на основі синергетичних принципів система освіти для сталого розвитку набуває вигляду відкритої освіти. Відкрита освітня система розглядається як філософська категорія, впливає на визначення сучасного світогляду, в основі розбудови має кібернетичний принцип відкритих систем, має всі передумови для того, щоб посідати провідне місце на ринку освітніх послуг, розширити й оптимізувати традиційну систему освіти, адаптувати водночас її до нових вимог у розрізі концепції сталого розвитку суспільства. Показано, що основна системостворююча функція філософії освіти стосовно освіти для сталого розвитку реалізується через вплив на формування цілей та цінностей освітньої діяльності. Акцентовано взаємозв'язок становлення і розвитку синергетики в контексті концепції сталого розвитку та відкритої освіти. На основі дослідження дано узагальнюючий аналіз філософсько-методологічних та світоглядних характеристик відкритої освіти. Зроблено висновок, що остання може розглядатися як інструмент глобальної трансформації освітньої діяльності в напрямі реалізації засад сталого розвитку відповідно до потреб сучасного суспільства. Отже, завдання освіти полягає в тому, щоб у сучасних умовах подолати стереотипи індивідуальної і суспільної свідомості, змінити ціннісно-мотиваційну парадигму, що повинно стати основою нової освітньої концепції для створення умов виживання людства.

Ключові слова: філософія освіти, освіта для сталого розвитку, відкрита освіта, синергетика, мережна взаємодія.

Постановка проблеми. У межах суспільства знання імператив виживання людства має означати імператив переходу до нової сталості соціоприродної еволюції, у механізмах якої доміганта у процесах гармонізації переходить до суспільного інтелекту, що є новою філософською категорією і в інституціональному плані бачиться як єдність науки, культури й освіти, єдність суспільної свідомості і знань, яка забезпечує реалізацію функцій управління майбутнім, отже, стає частиною соціоприродного гомеостазу, трансформується в ноосферний суспільний інтелект. Механізмом формування відтворення суспільного інтелекту, субстанція якого – знання, є освіта як соціальний і цивілізаційний інститут. В основі цього процесу лежить імператив глобально-цивілізаційного виховання людини, поєднаний із морально-ноосферним імперативом, що спирається на нову некласичну моральність, у системі цінностей і пріоритетів якої здійснюється глибинний синтез моральності, духовності й інтелекту, а також ноосферно-екологічний імператив як основа нового світогляду.

Стан дослідження проблеми. Натепер філософські засади концепції сталого розвитку, насамперед у межах синергетичної методології, добре розроблені. Роботи таких науковців, як Е. Морен, В.С. Стьопін, В.О. Лекторський, Л.О. Мікешина, В.І. Аршинов, В.Г. Буданов, Г.Г. Малинецький, М.С. Каган, А.Ю. Лоскутов, О.М. Князева, О.М. Астаф'єва й інші, містять не тільки систематизацію накопичених методологічних і теоретичних напрацювань, описують технологічні способи їх використання в різних сферах знання шляхом вироблення стандартних прийомів вирішення дослідницьких завдань, а й указують шляхи розроблення механізмів навчання цих прийомів. Є спроби використання синергетичної методології для дослідження проблем розвитку сучасної освіти. Це, зокрема, стосується і концепту відкритої освіти. За концепцією провідних фахівців у цій галузі Джона Сіла Брауна, Тору Іїюсу, Віджая Кумара, Стівена Лермана, Річарда Баранюка й інших, відкрита освіта характеризується як система, що саморозвивається в умовах соціальної невизначеності та постійних змін. Однак водночас залишається малодослідженим той аспект проблеми, який стосується світоглядно-методологічної детермінації відкритої освіти з боку філософських засад концепції сталого розвитку.

Мета дослідження. Визначення напрямів впливу засад концепції сталого розвитку через настанови філософії освіти на розвиток відкритої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сталість розвитку суспільства в інформаційну епоху залежить від рівня та ступеня розвитку відповідальності морального характеру науки як соціального інституту. На жаль, нині наука більше асоціюється з руйнуванням, шкодою, ніж із процесом творення. Не ефемерною виявляється небезпека знищення культури народів засобами масмедіа. Сучасна наука, і це більш, ніж очевидно, уже давно стала технонаукою, набула технократичного характеру. Загроза полягає в тому, що розум, позбавлений духовно-моральних цінностей, може повести суспільство у глухий кут. Тому необхідна зміна ролі і суті науки, яка повинна «рефлектувати соціально детерміновані цілі сталого розвитку <...> Наука про природу повинна стати наукою про людину, і навпаки, що передбачає духовно-моральне її наповнення» [6].

«Нове бачення» сучасної людини у світі (синергетика І. Пригожина, вчення В. Вернадського про біосферу, термодинаміка реальних процесів Б. Гал-Ора й А. Вейника, антропний космологічний принцип Б. Картера) вимагає переінтерпретації в науці суто людських проблем. До таких проблем доцільно віднести:

– запровадження порядку в соціальних системах через флуктуації, звертаючись до конструктивності хаосу, що організовує структуру, за умови можливості спілкування (комунікації);

– забезпечення відповідальності людської особи, яка здійснює вибір можливого в «точках біфуркації»;

– гарантування «повнокровності», значущості соціальних процесів і тенденцій за активної, творчої діяльності окремих людських «Я»;

– укорінення свободи в соціальних системах як легітимності різноманітних, розмаїтих інтересів, потреб, вольових прагнень і дій окремих особистостей і суспільних груп.

«Нова картина світу» виявляється органічно пов'язаною і цілковито зумовленою духовною природою самої людини, її призначенням у цьому багатовимірному світі. Вирішального значення в ньому набувають не фізичні закони, а духовні та моральні настанови [2, с. 44].

Імператив виживання людства XXI ст. має означати імператив переходу до нової сталості соціоприродної еволюції, у механізмах якої домінанта у процесах гармонізації переходить до суспільного інтелекту. Управління майбутнім із боку суспільства здійсню-

ється саме засобами суспільного інтелекту як новою суспільствознавчою та філософською категорією у функціонально-еволюційному плані. Суспільний інтелект в інституціональному плані бачиться «як єдність науки, культури й освіти, єдність суспільної свідомості і знань, яка забезпечує реалізацію функцій управління майбутнім або його створення: прогнозування, проектування, планування, програмування тощо <...> Суспільний інтелект <...> стає частиною соціоприродного гомеостазу, трансформуючись у ноосферний суспільний інтелект» [6].

Механізмом відтворення суспільного інтелекту, субстанція якого – знання, є освіта як соціальний і цивілізаційний інститут. Перехід до ноосфери потребує формування нового світогляду, із чим пов'язують необхідність вироблення ноосферно-екологічного імперативу, який, у свою чергу, має стати основною умовою коеволюції людини і природи, законом підтримки соціоприродної цілісності людиною. Необхідна умова отримання позитивних результатів полягає у прийнятті цього імперативу всім світовим співтовариством. На сучасному етапі розвитку людства істотно не вистачає освоєння гуманістичного потенціалу національної, світової культур, сприйняття і використання на практиці нових парадигм у науці, освіті та культурі, які зорієнтовані на становлення універсальної освіченості, яка дозволить людині брати відповідальність за соціоприродну гармонію [4, с. 274].

Отже, стратегія сталого розвитку має на меті перехід від матеріальної цивілізації, яка заохочує і культивує систему матеріальних, споживчих цінностей до цивілізації духовної, яка потребує наслідування означеним вище імперативам. Це принципово змінює характер освітньої діяльності, і освіта для сталого розвитку є механізмом здійснення цих змін, адаптування системи освіти до потреб «суспільства знання».

Для реалізації нової цивілізаційної стратегії необхідно докорінно змінити свідомість населення (і особливо активної його частини, що впливає на решту соціуму) і головним механізмом цих кардинальних перетворень стане освіта. Але не в сучасному вигляді, а нова, зорієнтована на стратегію сталого розвитку, на майбутнє країни. Освіта, яка відстає від життя, освіта, не націлена на перспективи розвитку, сприяє наближенню глобальної катастрофи. Ось чому необхідно всій світовій освітній системі переходити на нову концептуальну модель і принципи навчання, мета яких – забезпечити майбутнє людства.

Ця проблематика актуальна і для нашої країни. Укладанням документів ЮНЕСКО Україна взяла на себе серйозні зобов'язання, постало безпрецедентне завдання – реалізувати модель сталого розвитку. Комісія ООН із навколишнього середовища і розвитку висунула 27 принципів, що визначають права й обов'язки країн у справі забезпечення такого розвитку.

Завдання нової системи освіти полягає в тому, щоб змусити величезну кількість людей задуматися над перспективою розвитку людини і природи, передбачати наслідки своїх дій. Для цього необхідно екологізувати свідомість, це можливо тільки за допомогою найбільш масового соціального інституту – системи освіти [5, с. 127]. Спроби пізнати сучасний складний, відкритий, суперечливий мінливий світ призвели до потреби в нових світоглядних концепціях, які могли б стати філософським підґрунтям для системи освіти. Провідне місце серед таких концепцій належить теорії універсальних закономірностей еволюції та самоорганізації складних систем як природних, так і соціальних, зокрема системи освіти – синергетиці.

Введенню синергетики в освітній процес присвячено багато наукових наробок, виокремлюються три вже досить поширені напрями:

1. Синергетика для освіти, що передбачає інтегративні курси синергетики в середній та вищій школі.

2. Синергетика в освіті: упровадження у приватні дисципліни матеріалів, які ілюструють принципи синергетики.

3. Синергетика освіти: синергетичність самого освітнього процесу та становлення особистості.

Синергетична рефлексія системи освіти надзвичайно важлива, оскільки освіта перебуває в зоні біфуркації, випробовує водночас такі різноспрямовані впливи, як: вимоги ринку праці, що ведуть до комерціалізації освіти і диверсифікації освітніх структур; адміністративно-політичні вимоги переходу до Болонських угод; необхідність переходу до мережових віртуальних форм навчання, які відповідають вимогам нового суспільства знань; тенденція до збереження сформованих традицій освіти. Синергетика перебудовує звичний світогляд людини, сприяє відкриттю дещо інакших, незвичних сторін світу, як-от нестабільність, нелінійність, відкритість тощо.

Синергетика в освіті – логічно очікувана тема, що відображає новий етап розвитку синергетичного знання – етап вступу у фазу «нормальної науки». У самій науковій картині світу знання і дотримання синергетичних принципів є основою розуміння холистичної картини світобудови. Отже, синергетика виступає у трьох іпостасях: як наука, як міждисциплінарна методологія, як ядро постнекласичної картини світу.

Філософія освіти, підійшовши близько до вивчення і дослідження синергетичної парадигми, визначає проблемне поле на перетині декількох методологічних підходів, як-от:

1. Соціальний – проблема взаємодії освіти і суспільства.
2. Культурологічний – освіта і цінності культури.
3. Антропологічний – становлення людини в освіті.
4. Онтологічний – освіта як світовий процес [1].

Кожний із підходів має на меті виявлення певної цілі освіти, яка, у свою чергу, повинна виражатися через набір завдань і педагогічних методів. Цілісну картині цілей і цінностей освіти можна отримати через їх сукупність, що допоможе виявити проріхи для підтримки сталого розвитку суспільства.

Найбільше значення для становлення сучасної освіти для сталого розвитку в контексті синергетичної методології має формування відкритої освітньої системи. Шлях істинної освіти полягає в тому, щоб особистість учня була відкрита різноманітним просторам сенсу і цілей життєдіяльності, де особистість сама створює собі власні цілі й сама досягає їх. Це актуалізує завдання підвищення ефективності способів і механізмів управління інноваційним розвитком відкритої освітньої системи на основі формування єдиного інформаційного простору в умовах міжнародного співробітництва, інтенсивного обміну інформацією та продуктами інтелектуальної праці, з метою взаємодії за допомогою розвитку спільних науково-дослідних, виробничих, культурних проєктів.

Характерною рисою сучасності є процес зміни системних властивостей освітньої галузі, підвищення її сприйнятливості до інновацій у науково-технологічній сфері, який пов'язаний із процесами інформатизації світової спільноти. «Знімаються просторово-тимчасові бар'єри й обмеження, що служили, деякою мірою, перешкодами для вільного «відкритого» освітнього процесу, формуються матеріальні, соціальні і психологічні передумови для утворення відкритого типу. Освіта стає «відкритою системою» [8].

Відкрита освітня система характеризується системними перевагами, що концептуально пояснюються в межах понять нелінійності, хаосу, нестабільності, самоорганізації. Якщо сучасна наукова картина світу ґрунтується на теорії відкритості світу, то цілком доцільно говорити про відкритість системи освіти. Відкритість людини походить від від-

критості світу, людина сама постає як відкрита, складна, самоорганізуюча система і сама виступає світорозумінням [3, с. 11].

Суттєвий недолік традиційної системи освіти полягає в тому, що через однобокість розвитку стратегії мислення, спираючись на жорсткий диференціальний спосіб пізнання світу все далі відводить освіту від реалізації пізнавального призначення людини. Отже, відповідно до вимог сучасності, завдання освіти полягає в тому, щоб в нинішніх умовах подолати стереотипи індивідуальної та суспільної свідомості, змінити ціннісно-мотиваційну парадигму, що має стати основою нової освітньої концепції для створення умов виживання людства. На нашу думку, слушним є визначення суті і поняття освіти як системи М. Шелером. Якщо освіту розглядати як «дещо ідеальне, завершене, то воно виступить передусім як індивідуально-самобуття форма, образ, ритміка, у межах яких і пропорційно до яких відбувається вся вільна духовна діяльність людини <...> Такий універсам, який зосереджує себе в одній людській істоті, і є світ освіти» [7, с. 21].

У дослідженнях сучасних науковців поступово виписується сучасний ідеал освіти, пов'язаний не із професією, а із «трансфесією», тобто практикою, що виводить людину за межі навчальних предметів і являє собою відкриту мережеву структуру. Головний результат освіти – уміння користуватися мережами знань і добудувати останні [1].

Надання системі освіти якостей відкритої системи привело до кардинальної зміни її властивостей у напрямі більшої свободи під час планування навчання, вибору місця, часу і темпу, у переході від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта протягом усього життя», у переході від руху учня до знань до зворотного процесу – знання доставляються людині. Під відкритою освітою розуміють систему, у якій реалізується процес навчання і здійснюється індивідуумом досягнення і підтвердження освітнього цензу. Основу освітнього процесу становить цілеспрямована, контрольована, інтенсивна самостійна робота у зручному місці, за індивідуальним розкладом, з можливістю контакту з викладачем, за допомогою сучасних засобів комунікації та технологій. Традиційні форми здобуття освіти: очна, заочна, екстернат, у системі відкритої освіти інтегруються в єдиний освітній простір.

Відкрита освіта не дорівнює відкритому доступу і не зводиться до відкритого доступу до навчальних матеріалів для всіх охочих, хоча відкритий доступ є важливою передумовою її розвитку. Вона не є синонімом дистанційної освіти, хоча її технології та системи відкритої освіти можуть використовуватися в дистанційному навчанні. Головний об'єкт застосування ідей, технологій і технічних систем відкритої освіти – це освітні установи, навчальний процес у них та забезпечення різноманітних горизонтальних зв'язків між викладачами одного чи різних навчальних закладів. Якщо дистанційна освіта покликана забезпечити зростання рівня доступності освіти для людей, то ідеї та інструменти відкритої освіти, поряд із забезпеченням доступності, спрямовані на поліпшення якості освіти. Поліпшення якості освіти і сьогодні, і завтра, і, очевидно, ще й післязавтра легше досягати через стаціонарне навчання. І останнє, відкрита освіта немає нічого спільного з поняттям «альтернативна освіта». Відкрита освіта з усіма її технічними й організаційними новаціями має традиційну мету: передавати накопичені й отримувати нові знання в рамках традиційних освітніх соціальних систем, за допомогою нових технологій має на меті поліпшити традиційний навчальний процес, відкрити для нього нові можливості, а не знаходити альтернативу традиційній освіті.

Правильно і грамотно застосовані можливості відкритої освіти можуть скласти міцний фундамент для неперервного навчання протягом усього життя, стати важливим кроком у творенні культури навчання XXI ст. Застосування синергетичного підходу дозволяє роз-

ширити рамки освіти, наповнити моральним змістом; освіта постає як безкінечний процес осягнення людиною себе і навколишнього світу.

Висновки. Отже, синергетична рефлексія системи освіти в межах філософії сталоного розвитку надзвичайно важлива, оскільки освіта перебуває в зоні біфуркації, випробує водночас різноспрямовані впливи соціуму. Філософія освіти визначає проблемне поле синергетичної методології як проблеми взаємодії освіти і суспільства, освіти і цінностей культури, становлення людини в освіті й освіту як загальнопланетарний феномен. Найбільше значення для становлення сучасної освіти для сталоного розвитку в контексті синергетичної методології має формування відкритої освітньої системи. Оскільки сучасна наукова картина світу ґрунтується на теорії відкритості світу, цілком доцільно говорити про відкритість системи освіти. Відкритість людини походить від відкритості світу, людина сама постає як відкрита, складна, самоорганізуюча система і сама виступає як світорозуміння. У дослідженнях сучасних науковців поступово виписується сучасний ідеал освіти, пов'язаний не із професією, а із практикою, що виводить суб'єкта за межі будь-якого навчального предмета. Застосування синергетичного підходу дозволяє розширити рамки освіти, наповнити її моральним змістом; освіта постає як безкінечний процес осягнення людиною себе і навколишнього світу. Це актуалізує дослідження практичних аспектів становлення відкритої освіти на основі традиційних освітніх інститутів.

Список використаної літератури

1. Бирич И.А. Синергетические задачи образования. URL: http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=549&Itemid=75 (дата звернення: 05.11.2019).
2. Братаніч Б.В. Освіта та культура: взаємодія у постсучасному просторі. *Філософські проблеми освіти* : збірник наукових праць. Дніпропетровськ : Інфодніпро, 2011. № 1. С. 40–49.
3. Годзь Н.Б. Філософські підстави екологічної футурології : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.09. Київ, 2019. 32 с.
4. Матвійчук А.В. Екологічна деонтологія : філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив : монографія. Рівне : О. Зень, 2014. 399 с.
5. Мелаш В.Д., Молодиченко В.В., Олексенко Т.Д. Безперервна екологічна освіта : теорія і практика. Мелітополь : Вид. будинок ММД, 2012. 209 с.
6. Некрасов С.И., Некрасова Н.А., Кутоманов С.А. Современные проблемы коэволюции. Москва : Академия естествознания, 2010. 456 с.
7. Шелер М.М. Избранные произведения. Москва : Гнозис, 1994. 490 с.
8. Ярошенко А.О. Розвиток освіти як «відкритої системи» в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2007. № 3. Ч. 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-3-1/13_Yaroshenko.pdf.

**PHILOSOPHY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
AS A BASIS OF OPEN EDUCATION**

Irina Karpan

*Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council",
Institute of Pedagogy, Department of Humanitarian Education
Antonovycha str., 70, 49006, Dnipro, Ukraine*

In the work on the basis of the interdisciplinary approach with the use of the system analysis the research of a role of philosophy of sustainable development in complex transformations of educational sphere of a modern society is carried out. It is shown that education is the main mechanism for the formation of social intelligence as the basis of management in the "knowledge society". The implementation of this function requires the restructuring of education on the basis of imperatives arising from the concept of sustainable development – noosphere consciousness, environmental education, socio-natural value system and more. The methodology of such transformation is based on the principles of synergetics, which are actively mastered by the philosophy of education. The system of education for sustainable development, built on the basis of synergetic principles, takes the form of open education. Open education system is considered as a philosophical category, influences the definition of modern worldview, is based on the cybernetic principle of open systems, has all the prerequisites to occupy a leading position in the market of educational services, expand and optimize the traditional education system, adapting it to new requirements. In the context of the concept of sustainable development of society. It is shown that the main system-creating function of the philosophy of education in relation to education for sustainable development is realized through the influence on the formation of goals and values of educational activities. The relationship between the formation and development of synergetics in the context of the concept of sustainable development and open education is emphasized. On the basis of the research the generalized analysis of philosophical-methodological and worldview characteristics of rejected education is given. It is concluded that the latter can be considered as a tool for global transformation of educational activities in the direction of implementing the principles of sustainable development in accordance with the needs of modern society. Therefore, the task of education is to overcome the stereotypes of individual and social consciousness in the existing conditions, to change the value-motivational paradigm, which should be the basis of a new educational concept to create the conditions for human survival.

Key words: philosophy of education, education for sustainable development, open education, synergetics, network interaction.